8 સ્વતંત્રતા પછીનું ભારત

G8E6M2

બ્રિટિશ પાર્લમેન્ટે હિંદ સ્વાતંત્ર્યધારો (જુલાઈ, 1947માં) પસાર કર્યો. આ ધારાની જોગવાઈ અનુસાર હિંદનું ભારતીય સંઘ અને પાકિસ્તાન સંઘ એમ બે દેશોમાં વિભાજન કરવામાં આવ્યું.

ભારતનું વિભાજન અને નિરાશ્રિતોનો પુનઃ વસવાટ

15 ઑગસ્ટ, 1947ના રોજ આપણો દેશ સ્વતંત્ર થયો. સમગ્ર દેશ માટે આનંદ-ઉલ્લાસનો માહોલ હતો. આનંદની પળો સાથે કેટલાક પડકારો પણ ઊભા થયા. અખંડ હિન્દુસ્તાનના ભાગલા થતા ભારત અને પાકિસ્તાન એમ બે રાષ્ટ્રો અસ્તિત્વમાં આવ્યાં. પાકિસ્તાનમાંથી બિનમુસ્લિમોને હાંકી કાઢવાની નીતિ અપનાવતાં લગભગ 80 લાખ શરણાર્થીઓ પાકિસ્તાનથી ભારત આવ્યા હતા. આ શરણાર્થીઓને સમાવવા અને તેમને રોજગારી આપવી એ વિકટ સમસ્યા હતી. ભારત સરકારે ખૂબ જ કુનેહથી આ જવાબદારી નિભાવી. દેશના લોકો અને સરકારે આ નિરાશ્રિતોને પૂરતી સગવડો આપી. વિશાળ શરણાર્થી શિબિર ખોલવામાં આવી. નિરાશ્રિતોના પુનર્વસન બાદ તેઓ બધા સાથે એકરૂપ થઈ ગયા અને નૂતન જીવનની શરૂઆત કરી.

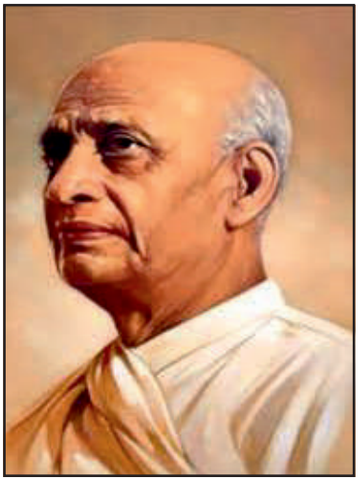
ભારત-પાકિસ્તાનના ભાગલા વખતનું દૃશ્ય

તે સમયે ભારતમાં 562 જેટલાં નાનાં-મોટાં દેશી રાજ્યો હતાં. આ રાજ્યોને ભારત સંઘમાં જોડાવા માટે સહમત કરવા પણ એક અઘરો પડકાર હતો. આ સાથે લોકોની અપેક્ષાઓ અને આકાંક્ષાઓ સંતોષી શકે તેવું બંધારણ અને રાજકીય વ્યવસ્થાનું નિર્માણ કરવું પણ એક પડકાર હતો.

ઈ.સ. 1947માં ભારતની વસ્તી લગભગ 35 કરોડની આસપાસ હતી. આ વસ્તી ભાષા, પહેરવેશ, પ્રદેશ અને સાંસ્કૃતિક બાબતોમાં ભિન્નતાઓ ધરાવતી હતી. આટલી બધી ભિન્નતાઓ હોવા છતાં રાષ્ટ્રીય એકતા સાધી રાષ્ટ્રવિકાસ કરવો પણ આવશ્યક હતો. સ્વતંત્રતા સમયે વસ્તીનો મોટો સમુદાય ગામડાંમાં રહેતો, ખેતી કરતો. આ ઉપરાંત ગંદાં શહેરો, ગીચ વસવાટ, ગરીબી, શિક્ષણ અને આરોગ્યલક્ષી સવલતોનો અભાવ તથા ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં ખેતી અને ખેતી સંલગ્ન રોજગારીની સમસ્યાઓ પડકારરૂપ હતી. બધા જ પડકારોની સાથે રાષ્ટ્રીય એકતા સાથે રાષ્ટ્રીય વિકાસ કરવો પણ જરૂરી હતો.

દેશી રાજ્યોનું એકીકરણ અને વિલીનીકરણ

562 જેટલા દેશી રાજ્યોનું ભારતીય સંઘમાં વિલીનીકરણ કરવું તે તત્કાલીન ભારતની સૌથી મોટી સમસ્યા હતી. કશ્મીર, હૈદરાબાદ અને મૈસૂર જેવાં મોટાં દેશી રાજ્યો હતાં. જ્યારે કેટલાંક દેશી રાજ્યો ખૂબ નાનાં હતાં. આ બધાં દેશી રાજ્યોને ભારત સંઘમાં જોડાવવા–સમજાવવા ખૂબ મોટું અને મુશ્કેલ કાર્ય હતું. આઝાદી પ્રાપ્ત થતા સૌપ્રથમ ભાવનગરના મહારાજા કૃષ્ણકુમારસિંહે ભાવનગરમાં 'જવાબદાર સરકાર'નો શુભારંભ કર્યો. સરદાર પટેલના પ્રયત્નોથી સંયુક્ત સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની રચના થતા ભાવનગર રાજ્ય તેમાં વિલીન થયું. સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની આ ઘટનાને જવાહરલાલ નેહરુએ 'સમકાલીન ઇતિહાસનું સૌથી વિશેષ નોંધપાત્ર એકીકરણ ગણાવ્યું.'

સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ

મહારાજા કૃષ્ણકુમારસિંહજી

સ્વતંત્રતા મેળવ્યા બાદ તત્કાલીન નાયબ વડાપ્રધાન અને ગૃહપ્રધાન સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે દેશી રાજાઓને અપીલ કરી કે, તેમના શાસન હેઠળની પ્રજા અને ભારતીય સંઘના હિતમાં તેઓ પોતાનાં રાજ્યોને સ્વેચ્છાએ ભારતીય સંઘમાં જોડાવા સંમતિ આપે. તેમણે રાજાઓમાં દેશભક્તિ જાગ્રત કરી. વ્યવહારુ બુદ્ધિથી તેમણે લગભગ બધાં દેશી રાજ્યોનું ભારતમાં વિલીનીકરણ કરવાની પ્રક્રિયા આરંભી. સરદાર પટેલ અને તેમના સચિવ વી. પી. મેનનના પ્રયત્નોથી હૈદરાબાદ, જૂનાગઢ અને કશ્મીર સિવાય બધાં જ રાજ્યોનું ભારત સંઘમાં વિલીનીકરણ કરવામાં આવ્યું. હૈદરાબાદમાં પોલીસ પગલું ભરી નિઝામના હિતોના રક્ષણની બાંહેધરી આપી, હૈદરાબાદનું ભારતીય સંઘમાં વિલીનીકરણ થયું. હૈદરાબાદના વિલીનીકરણમાં કનૈયાલાલ મુનશીની ભૂમિકા મહત્ત્વની રહી. જૂનાગઢના નવાબે પોતાના રાજ્યને પાકિસ્તાન સાથે જોડવા જોડાણખત લખી આપ્યું. જેની સામે મુંબઈમાં જૂનાગઢના નાગરિકોએ ભારતીય સંઘમાં જોડાવા માટે 'આરઝી હકૂમત'ની સ્થાપના કરી. સૌરાષ્ટ્રનાં લગભગ તમામ રાજ્યોએ અને લોકોએ નવાબના પાકિસ્તાન સાથેના જોડાણનો વિરોધ કર્યો. જૂનાગઢના નવાબ પાકિસ્તાન ચાલ્યા ગયા અને ભારતે જૂનાગઢનો કબજો લીધો. ત્યાર બાદ લોકમત લેવાયો જેમાં પ્રચંડ બહુમતીથી જૂનાગઢની જનતાએ ભારતસંઘ સાથેના જોડાણને સમર્થન આપ્યું. આમ, જૂનાગઢનું ભારતસંઘમાં વિલીનીકરણ કરવામાં આવ્યું.

કશ્મીરના મહારાજા હરિસિંહ ડોગરાએ ભારત સાથેના જોડાણખત પર સહી કરી ન હતી. આ દરમિયાન કશ્મીર પોતાની સાથે જોડાઈ જાય તે માટે પાકિસ્તાને કશ્મીર પર આક્રમણ કર્યું. હરિસિંહે ભારતની લશ્કરી મદદ માંગી અને ભારત સાથેના જોડાણખત પર સહી કરી. ભારતીય લશ્કરે તાત્કાલિક કશ્મીર જઈ તેનું રક્ષણ કર્યું પણ તે દરમિયાન કશ્મીરના ત્રીજા ભાગ પર પાકિસ્તાને ગેરકાયદેસર કબજો જમાવ્યો હતો. ભારતે પાકિસ્તાન વિરુદ્ધ સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની સલામતી સમિતિમાં ફરિયાદ કરી. સલામતી સમિતિએ યુદ્ધવિરામ કરવા જણાવ્યું. હજુ આજે પણ કશ્મીરના ત્રીજા ભાગના પ્રદેશ પર પાકિસ્તાનનો કબજો છે. જેને આજે પી.ઓ.કે. (Pakistan Occupied Kashmir) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે જે વાસ્તવમાં ભારતનો ભાગ છે. કશ્મીર કાયદેસર રીતે ભારતનો ભાગ છે તે નિર્વિવાદ હકીકત છે. આમ, 1948ના અંત પહેલાં ભારતમાં રાજકીય એકતા સિદ્ધ થઈ.

રાજ્યોની રચના અને પુનઃરચના

ભારત સ્વતંત્ર થયા બાદ દેશી રાજ્યોના એકીકરણની પ્રક્રિયા પૂર્ણ કરવામાં આવી તેની સાથે જ આપણે સંઘીય રાજ્ય-વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર કર્યો હોઈ સંઘનાં ઘટકો એવાં રાજ્યોની રચના કરવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો. અગાઉના બ્રિટિશ પ્રાંત અને દેશી રાજ્યોના એકીકરણ થકી ઊભા થયેલા એકમોનું શરૂઆતમાં ચાર વર્ગોમાં અ, બ, ક, ડ એમ વિભાજન કરવામાં આવેલ. આ ચારેય પ્રકારનાં રાજ્યોના દરજ્જા

ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના

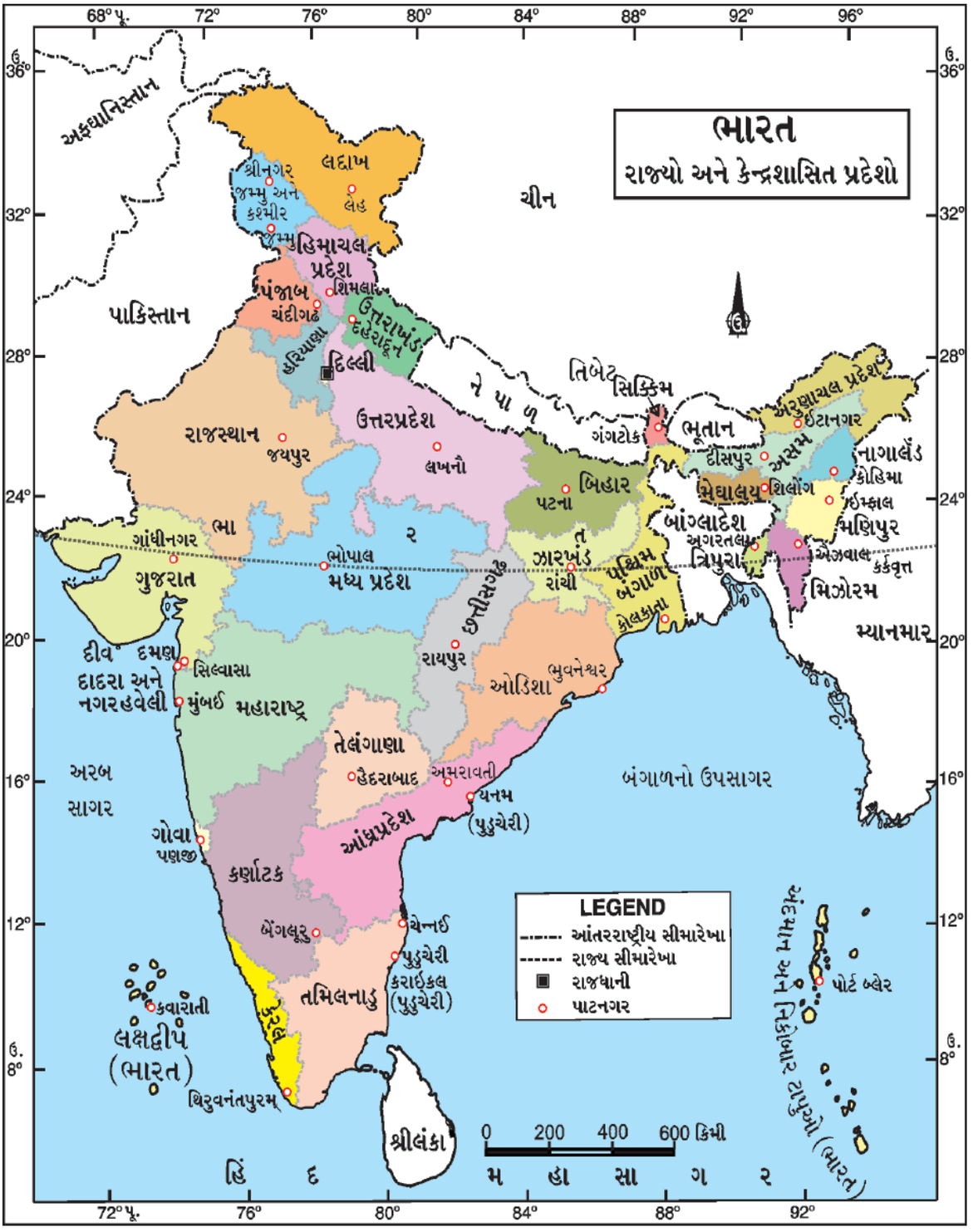
સમાન ન હતા. આ એક કામચલાઉ વ્યવસ્થા હતી. કારણ કે ભારત પ્રજાસત્તાક બન્યા બાદ દેશમાં ભાષાના ધોરણે રાજ્યોની રચનાની માંગ ઊભી થઈ હતી. આ માટે કેટલાંક રાજ્યોમાં ઉગ્ર આંદોલન પણ ચાલુ થયાં જેમાં મદ્રાસ રાજ્યમાંથી તેલુગુ ભાષી લોકોએ આંધ્રપ્રદેશની માંગણી સાથે આંદોલન કરેલ. આ ઉગ્ર આંદોલનના કારણે કેન્દ્ર સરકારને તેમની માંગણી સ્વીકારવી પડી અને ઈ.સ. 1953માં અલગ રાજ્ય આંધ્રપ્રદેશની રચના થઈ. આંધ્રપ્રદેશ બાદ અન્ય ભાષા-સમુદાયો ભાષા આધારિત પોતાના અલગ રાજ્યની માંગ કરવા લાગ્યા હતા. જેના પરિણામે ભાષા આધારિત રાજ્યોની રચના કરવા રાજ્ય પુનઃરચના પંચની રચના કરવામાં આવી, જેના અધ્યક્ષ સર્વોચ્ચ અદાલતના પૂર્વ ન્યાયમૂર્તિ ડૉ. ફઝલઅલી હતા. આ પંચે ઈ.સ. 1956માં પોતાનો અહેવાલ સરકારને સુપ્રત કર્યો. 1 નવેમ્બર, 1956થી તેનો અમલ કરવામાં આવ્યો તે પ્રમાણે અગાઉના ચાર પ્રકારનાં રાજ્યોની વ્યવસ્થાને રદ કરી તેના સ્થાને 14 રાજ્યો અને 6 કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. આ 14 રાજ્યો પૈકી મોટા ભાગનાં રાજ્યોની રચના ભાષાના આધારે થઈ પણ પંજાબ અને મુંબઈ અપવાદ હતા. મુંબઈ રાજ્ય મરાઠી અને ગુજરાતી એમ દ્વિભાષી વિસ્તારોનો સમાવેશ થતો. આની સામે મરાઠી અને ગુજરાતી ભાષાના ધોરણે રાજ્યોની રચના કરવાની ઉગ્ર માંગ ઊઠી અને મહાગુજરાત આંદોલનની શરૂઆત થઈ. તેના નેતાઓમાં ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિક (ઇન્દુચાચા), ભાઈલાલભાઈ (ભાઈકાકા), બ્રહ્મકુમાર ભટ્ટ વગેરે હતા. જેના પરિણામે મરાઠી અને ગુજરાતી ભાષી અલગ રાજ્યોની રચના કરવામાં આવી. નવા ગુજરાત રાજ્યનું ઉદ્‌ઘાટન 1 મે, 1960ના રોજ સાબરમતી આશ્રમ, અમદાવાદ ખાતે પૂ. રવિશંકર મહારાજના હસ્તે થયું. નવગુજરાતના પ્રથમ રાજ્યપાલ તરીકે મહેંદીનવાઝ જંગ અને પ્રથમ મુખ્યમંત્રી તરીકે ડૉ. જીવરાજ મહેતાએ શપથ લીધા. ઈ.સ. 1966માં પંજાબનું વિભાજન કરીને પંજાબ અને હરિયાણાને અલગ રાજ્ય તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી.

સમય જતાં અસમ, નાગાલૅન્ડ, મેઘાલય, મણિપુર, ત્રિપુરા, અરુણાચલ પ્રદેશ, મિઝોરમ એમ પૂર્વોત્તર ભારતનાં સાત રાજ્યોની રચના થઈ. આ સાત રાજ્યો 'Seven Sisters State' તરીકે ઓળખાય છે. મોટાં રાજ્યોમાંથી અલગ નાના રાજ્ય રચવાની માંગણી સતત ચાલુ રહી. ઈ.સ. 2000માં બિહારમાંથી ઝારખંડ, મધ્યપ્રદેશમાંથી છત્તીસગઢ અને ઉત્તરપ્રદેશમાંથી ઉત્તરાખંડ રાજ્યની રચના કરવામાં આવી. ઈ.સ. 2014માં આંધ્રપ્રદેશમાંથી તેલંગાણા અલગ રાજ્ય બન્યું. છેલ્લે ઑક્ટોબર, 2019થી જમ્મુ અને કશ્મીર તેમજ લદ્દાખને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ તરીકે દરજ્જો પ્રાપ્ત થયેલ છે. હાલમાં ભારતમાં 28 રાજ્યો, દિલ્લી રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય રાજધાની વિસ્તાર સહિત 8 કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોનો સમાવેશ થાય છે.

ફ્રેન્ચ અને પોર્ટુગીઝ સંસ્થાનોનું ભારતસંઘમાં વિલીનીકરણ

26 જાન્યુઆરી, 1950ના રોજ ભારત પ્રજાસત્તાક બન્યું ત્યાં સુધીમાં ભારતના દેશી રાજ્યોનું ભારતસંઘ સાથે જોડાણ થઈ ચૂક્યું હતું. પરંતુ ફ્રાંસ અને પોર્ટુગલના તાબા હેઠળના પ્રદેશોનું ભારતસંઘ સાથે જોડાણ બાકી હતું. પુડુચેરી, માહે, યનામ, કરાઈકલ, ચંદ્રનગર પર ફ્રેન્ચોનો અંકુશ હતો. ત્યાંની સ્થાનિક પ્રજાએ ફ્રેન્ચ સરકાર સામે 'ભારત છોડો'નું એલાન આપ્યું. આ પ્રશ્નનું શાંતિમય સમાધાન કરવા ભારત સરકારે ફ્રેન્ચ સરકાર સાથે વાટાઘાટો શરૂ કરી. ફ્રાન્સે લોકોનો મિજાજ અને ભારત સંઘ સાથે જોડાવાની તીવ્ર ઇચ્છા પારખી લઈ પોતાનાં સંસ્થાનો ભારતને સુપરત કર્યાં. 13 ઑક્ટોબર, 1954માં ફ્રાન્સે વસાહતો ભારત સરકારને સુપ્રત કરી ભારતમાંથી વિદાય લીધી.

દીવ, દમણ, ગોવા, દાદરા અને નગરહવેલી પ્રદેશો પર પોર્ટુગીઝોનો કબજો હતો. ફ્રેન્ચો કરતા પોર્ટુગીઝો વધુ જક્કી પુરવાર થયા. સમજાવટ અને વાટાઘાટો દ્વારા આ પ્રદેશો સોંપી દેવા ભારત સરકારે ઘણા પ્રયત્નો કર્યા પણ પોર્ટુગીઝ સરકાર તૈયાર ન થઈ. ત્યારે ત્યાંના સ્થાનિક લોકોએ ભારતસંઘ સાથે જોડાણ માટે 'ગોવા મુક્તિ આંદોલન'ની શરૂઆત કરી. આ આંદોલન દરમિયાન હજારો લોકોએ ગોવા, દીવ, દમણમાં પ્રવેશવા પ્રયત્ન કર્યો. જેમાં ઘણા સત્યાગ્રહીઓ શહીદ થયા. સત્યાગ્રહો અને સમજાવટ જેવા ઉપાયો કારગત ન નીવડતા ભારત સરકારે ગોવાને મુક્ત કરાવવા

જનરલ ચૌધરીની આગેવાની નીચે 'ઑપરેશન વિજય' નામના લશ્કરી અભિયાનની શરૂઆત કરી. 18 ડિસેમ્બર, 1961ના રોજ ગોવાના પોર્ટુગીઝ શાસકોએ શરણાગતિ સ્વીકારી અને ગોવા, દીવ, દમણનો કબજો મેળવી તેનું ભારતમાં વિલીનીકરણ કરવામાં આવ્યું.

પંચવર્ષીય યોજનાઓ અને ભારતનો આર્થિક વિકાસ

ઈ.સ. 1950માં ભારત સરકારે બંધારણનાં ધ્યેયો અને આદર્શોને પૂર્ણ કરે તેવા આયોજનપંચનો પ્રારંભ કર્યો. આજે આ આયોજનપંચ 'નીતિઆયોગ' તરીકે ઓળખાય છે. આ આયોજનપંચમાં નિષ્ણાત અર્થશાસ્ત્રીઓ, વહીવટી નિષ્ણાતો અને વિવિધ ક્ષેત્રોના નિષ્ણાતોનો સમાવેશ થાય છે. તેના અધ્યક્ષ હોદ્દાની રૂએ વડાપ્રધાન હોય છે. ભારતનું આર્થિક આયોજન લાંબાગાળા અને ટૂંકાગાળા એમ બંને ઉદ્દેશ્ય ધરાવે છે. ભારતના આર્થિક આયોજનના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યોમાં ઝડપી આર્થિક વૃદ્ધિ અને વિકાસ, આર્થિક અસમાનતામાં ઘટાડો, પૂર્ણ રોજગારી પ્રાપ્ત કરવી, સ્વાવલંબન, ભાવસ્થિરતા, શૈક્ષણિક વિકાસ વગેરે ઉદ્દેશ્યોને ધ્યાને લઈ પંચવર્ષીય યોજનાઓ શરૂ કરવામાં આવી છે. પ્રથમ પંચવર્ષીય યોજના ઈ.સ. 1951-56 દરમિયાન હાથ ધરવામાં આવી. પંચવર્ષીય યોજનાઓના આ સમયગાળા દરમિયાન આયોજનબદ્ધ આર્થિક વિકાસના પ્રયત્નો થયા. ઔદ્યોગિક વિકાસના હેતુથી ભારે અને પાયાના ઉદ્યોગોની સ્થાપના કરવામાં આવી. ઔદ્યોગિક ઉત્પાદનમાં આપણે મહદંશે સ્વાવલંબી બની શક્યા છીએ. કૃષિક્ષેત્રે હરિયાળી ક્રાંતિ સર્જી અનાજની આયાત કરતો દેશ આજે અનાજની નિકાસ કરતું રાષ્ટ્ર બનેલ છે. દૂધ-ઉત્પાદનમાં શ્વેત ક્રાંતિ, તેલીબિયાનું ઉત્પાદન વધારવા પીળી ક્રાંતિ વગેરે દ્વારા ઉત્પાદન વધારવાની દિશામાં વિકાસકીય પગલાઓ ભરવામાં આવેલ છે. સ્વતંત્રતા બાદ ગરીબી ઘટાડવા અને આર્થિક અસમાનતા ઘટાડવા ગરીબીનિવારણ કાર્યક્રમો અમલમાં મૂકેલ છે. પંચવર્ષીય યોજનાઓના પરિણામ સ્વરૂપે આજે રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકમાં વધારો થયો છે. પરંતુ ગરીબોની સંખ્યામાં ઘટાડો થઈ શક્યો નથી. આ માટે વસ્તીવધારો એક કારણ તરીકે જવાબદાર છે. આમ છતાં ગરીબી ઘટાડવા માટે આર્થિક અસમાનતા ઘટાડવા, રોજગારીની તકો વધારવા, શિક્ષણનો પ્રચાર-પ્રસાર, આવશ્યક ચીજવસ્તુ ગરીબોને મળી રહે તે માટે સરકાર સતત પ્રયત્નશીલ રહી છે. આજે લોકોના આરોગ્યમાં સુધારો થયો છે. ભારતમાંથી શીતળાનો રોગ નાબૂદ કરી શક્યા છીએ. સરેરાશ આયુષ્યમાં સુધારો થયો છે, બાળ મૃત્યુદરમાં ઘટાડો નોંધાયો છે, શિક્ષણનું પ્રમાણ (સાક્ષરતાનો દર) વધ્યું છે.

વર્તમાન ભારત - આશા અને વિકાસ

આઝાદીનાં આટલાં વર્ષો બાદ આપણા દેશની વિકાસયાત્રા કેવી રહી ? બંધારણમાં નક્કી કરેલા આદર્શોને આપણે કેટલા અંશે સિદ્ધ કર્યા ?

ભારતે આજે પણ લોકશાહી આદર્શોને જીવંત રાખેલ છે. આ એક ગૌરવ લઈ શકાય તેવી ઉપલબ્ધી ગણી શકાય. કારણ કે ઘણાબધા વિદેશી વિવેચકોનું માનવું હતું કે, ભારત એક રાષ્ટ્ર તરીકે વધુ લાંબો સમય ટકી નહિ શકે. આ બધી જ આશંકાઓ નિર્મૂળ સાબિત થઈ. આઝાદીથી લઈ અત્યાર સુધી લોકસભા તેમજ સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓની અને વિધાનસભાની ઘણી ચૂંટણીઓ સફળતાપૂર્વક પૂર્ણ થયેલ છે. ભારતમાં નાગરિકોને પુખ્તવય મતાધિકાર આપવામાં આવેલ છે. ભારતમાં પ્રેસ સ્વાતંત્ર્ય છે. નિષ્પક્ષ અને તટસ્થ ન્યાયતંત્ર છે. આ ઉપરાંત ભાષાકીય વિવિધતા અને ધાર્મિક વિવિધતા રાષ્ટ્રીય એકતા માટે બાધક બનતી નથી પણ પોષક બની વિવિધતામાં એકતા સર્જે છે.

વિશ્વના અન્ય વિકાસશીલ દેશોની સરખામણીમાં ભારતે આઝાદી પછીનાં વર્ષોમાં ટૅક્નોલૉજીના ક્ષેત્રમાં વિકાસ સાધ્યો છે અને વિકસિત દેશોની સાથે બરોબરી સાધી છે. મર્યાદિત અને અલ્પ સાધનો, સાક્ષરતાનું ઓછું પ્રમાણ આ બધી સમસ્યા હોવા છતાં ભારતનો વિજ્ઞાન અને ટૅક્નોલૉજી ક્ષેત્રનો વિકાસ નોંધપાત્ર કહી શકાય. પરમાણુ વિજ્ઞાન અને ટૅક્નોલૉજીનો શાંતિમય ઉપયોગ અને તેના દ્વારા વિકાસની પ્રક્રિયા થકી સક્રિયતા સાધેલી છે. ઉદ્યોગોની વાત કરીએ તો ઇલેક્ટ્રૉનિક્સ, ઊર્જા, ખનીજતેલ, ટૅલિકૉમ્યુનિકેશન, સ્ટીલ, ખાતર, સિમેન્ટ, પેટ્રોકેમિકલ્સ વગેરે ક્ષેત્રોમાં દેશે હરણફાળ ભરી છે. અવકાશ સંશોધનક્ષેત્રે ભારતે અવકાશમાં ઉપગ્રહો છોડવા માટે વિશિષ્ટ પ્રકારના GSLV (ઝીયોસિન્ક્રોનાસ

સેટેલાઈટ લોન્ચ વ્હિકલ) તૈયાર કર્યા છે. આ ઉપરાંત ભારતે છોડેલા ઉપગ્રહો અને મંગળ ગ્રહ પર પહોંચવા માટેનું મંગળ અભિયાન તેમજ ઉપગ્રહ છોડવામાં સંપૂર્ણ સ્વાવલંબન આ બધી જ આગવી ભારતની વિશિષ્ટ અને નોંધપાત્ર સિદ્ધિ રહી છે. વિશ્વના દેશોએ પણ ભારતની સિદ્ધિઓની નોંધ લીધી છે. ભારતીય પરંપરાઓ, સમૃદ્ધ સાંસ્કૃતિક વારસો અને માનવસંસાધનોનું મહત્ત્વ વિશ્વના દેશોએ સ્વીકાર્યું છે. તેનું શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ યોગનું મહત્ત્વ વિશ્વના દેશોએ સ્વીકારેલ છે. 21 જૂનના દિવસને 'વિશ્વયોગ દિવસ' તરીકે UN (United Nations - સંયુક્ત રાષ્ટ્રો) એ જાહેર કરેલ છે. વિકાસમાં ભારત ઉજ્જ્વળ પંથે હરણફાળ ભરી રહેલ છે.

સ્વાધ્યાય

1. ખાલી જગ્યા પૂરો :

(1) હિંદના વિભાજન માટે બ્રિટિશ પાર્લમેન્ટે ..... ધારો પસાર કર્યો હતો.

(2) ગુજરાતના પ્રથમ મુખ્યમંત્રી ..... હતા.

(3) હાલ આયોજનપંચ ..... તરીકે ઓળખાય છે.

2. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-બે વાક્યમાં લખો :

(1) ભારત ક્યારે સ્વતંત્ર થયું ?

(2) રાજ્ય પુનઃરચના પંચના અધ્યક્ષ કોણ હતા ?

(3) ગુજરાત રાજ્યની સ્થાપના ક્યારે કરવામાં આવી ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર ટૂંકમાં લખો :

(1) સ્વતંત્ર ભારતની સામે કયા-કયા પડકારો હતા ?

(2) જૂનાગઢનું ભારતસંઘ સાથે જોડાણ ક્યારે કરવામાં આવ્યું ?

(3) અવકાશ વિજ્ઞાનક્ષેત્રે ભારતે સાધેલ પ્રગતિની નોંધ લખો.

4. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર સવિસ્તર લખો :

(1) દેશી રાજ્યોના એકીકરણ અને વિલીનીકરણ વિશે માહિતી આપો.

(2) પંચવર્ષીય યોજનાઓથી થયેલ આર્થિક વિકાસ વિશે માહિતી આપો.

(3) આઝાદી પછીનાં વર્ષોમાં ભારતે સાધેલી પ્રગતિ વિશે ટૂંકમાં માહિતી આપો.

પ્રવૃત્તિ

- 'મહાગુજરાત ચળવળ' વિશે તમારા ઘરના વડીલ પાસેથી માહિતી મેળવો.
- આઝાદી પછી ભારતના વિકાસ પર સચિત્ર માહિતી સાથેનો હસ્તલિખિત અંક તૈયાર કરો.